

POMPEU FABRA I LA INTERFERÈNCIA

GABRIEL BIBILONI

La interferència, o dit d'una manera menys tècnica i més casolana, el tema dels castellanismes, és, com se sap, un dels grans assumptes d'interès públic en aquest país. Un afer que provoca debats, polèmiques, de vegades discussions acalorades i algun cop enfrontaments acadèmics o professionals. I la veritat és que si l'energia invertida en la discussió és enorme, la invertida en la recerca i la indagació científica és relativament escassa. O, enfocant-ho d'una altra manera, després d'un segle llarg de guerra contra el mot invasor encara no disposam d'un marc teòric satisfactori relatiu al tema que ara ens ocupa. En el fons no sabem ben bé què és un castellanisme, o si em permeteu el sinònim de la meva preferència, un hispanisme. I ja no diguem res si traiem a col·lació el mot *barbarisme*, més apte com a instrument d'acció cívica que com a terme científicament acceptable. En el que duc de conferència, que és ben poc, ja n'he deixat anar quatre o cinc, d'hispanismes, tots més o menys aposta: aquesta mateixa expressió *en el que duc de conferència*, el mot *assumpte* —encara que més d'un no s'ho creurà del tot—, aquesta mateixa expressió *s'ho creurà*, el mot *invertir*, quan deia *invertir energia*, el mot *enfocar*, el mot *marc* en el sintagma *marc teòric*, i qui sap si tal vegada (això de *tal vegada* s'ha dit que també ho és) encara en podríem trobar algun altre. Aquesta manca d'un diguem-ne quadre teòric satisfactori, que pugui servir de base a una política sobre la interferència adequada, ha fet sovint un xic estèril el debat i l'ha entrebancat amb simplificacions de diversa mena. Per a exemplificar-ho de manera un punt caricaturesca, mentre que per a una autoritat com l'Alcover-Moll tot és hispanisme, per a una altra com Coromines no hi ha res que ho sigui; per a aquest tot mot processat per delictes d'hispanitat és mossarabisme o, en tot cas, italianisme, o derivat autòcton. Dic que estic caricaturant. O, de manera interferida, caricaturitzant. Amb tot, i ara ben seriosament, sorprèn que un savi de la filologia catalana, davant la feina del qual moltes generacions es podran treure el capell, negligeixi elements sociolingüístics bàsics o no faci gens d'atenció a aspectes fonamentals de la subordinació

lingüística a l'hora d'avaluar la genuïnitat o l'absència d'aquesta en uns mots determinats.

També hi ha dificultats objectives per a la comprensió i la formulació de la història de la interferència en el català. Per exemple, els primers hispanismes perduts en la llunyania del temps. Complex i envitricollat és diferenciar allò que és hispanisme d'allò que no ho és, com complex és distingir la interferència causada per veïnatge i la deguda a subordinació cultural, com espinós és trobar una delimitació del mateix concepte de dependència en el terreny de les llengües i de les cultures. Més encara: el fet de trobar una documentació d'un mot en el segle XV no ens diu gaire cosa sobre l'ús real d'aquest mot en aquell moment en el variat entramat de contextos d'ús lingüístic.

La cosa més raonable seria de pensar que els mots usuals en una llengua i un moment donat –en el cas que ara ens ocupa, els hispanismes– són els que enregistren els diccionaris d'aquell moment. Afirmació vàlida en general, però que en un cas com el de la nostra llengua requereix matisos de diversa mena. En el *Thesaurus puerilis*, d'Onofre Pou, un repertori lèxic llatí amb les correspondències catalanes de l'any 1575 apareixen hispanismes com *llanto*, *pesadilla* o *algodons*.

Amb tot, la penetració d'elements lexicals espanyols en el català és ben antiga. N'hi ha casos del final de l'època medieval, paral·lels als casos de penetració de catalanismes en l'espanyol. És el fet normal i universal de l'intercanvi lèxic entre països veïns. Després, a mesura que el català va adquirint l'estatus de llengua subordinada, s'anirà acomplint de manera taxativa un dels axiomes de les situacions de subordinació: la innovació lèxica és conduïda per la llengua dominant, punt de referència obligat i únic per a la neologia, i el català esdevindrà un remolc que circularà per allà on l'estirarà la llengua dominant, la que està dotada de motor propi. Especialment remarcable és el fet que durant els segles XIX i XX la modernització, el progrés tecnològic i els canvis en les formes de vida han portat una intensa innovació lèxica, i no cal dir que el català no ha fet més que agafar tot allò que l'espanyol ha creat o incorporat d'altres

llengües. L'espanyol, o el francès al nord o l'italià a l'Alguer. Tornarem a aquest punt més endavant.

Una qüestió que consider ben interessant és la història de la consciència de la interferència en els nostres avantpassats, especialment entre els qui es dedicaren a la lexicografia. Una de les pistes per a avançar en aquest terreny —*pista* és un castellanisme segons Alcover-Moll, i gal·licisme o italianisme (naturalment) segons Coromines; i tots dos deuen tenir una part de raó— pot ser esbrinar l'ús històric del mot *castellanisme*. N'he cercat la primera documentació allà on sempre solc cercar aquestes coses, al diccionari Coromines, i la meva sorpresa ha estat que no sols no hi figura el mot *castellanisme*, sinó que tampoc no hi ha el mot *castellà*, tan important per als catalans, lamentablement. De manera que deixarem aquest punt per a una altra ocasió, en espera de tenir més informació.

El mot *barbarisme* és una altra cosa: s'usa a partir del segle XIV o XV, si bé amb un significat molt sovint difús i fluctuant. Joan Pau Ballot, que publicà una gramàtica catalana el 1815, afirma que «lo barbarisme se comet quan se falta a la propietat; per exemple, *jo he nascut* per *jo he nat*, *he resolt* per *he resolt*. Cometen també barbarisme los que encontrant-se en algun paratge, pregunta lo un a l'altre: *abont està vostè* per *abont viu*, puix serveix pera expressar la actualitat o lloch present. També se comet barbarisme, quan se crida a algú, y respon *ja vinch* en lloch de *ja hi vaig*... Igualment es barbarisme quan se diu *después abí* en lloch de *antes de abí*, puix *después de abí* és avui.»

Fins a la fi del segle XVII els diccionaris catalans tenen com a única finalitat l'ensenyament del llatí. És a dir, són diccionaris catalans i llatins en què el que realment importa és la part llatina, sempre acurada i rica en sinònims. La part catalana, que és una simple via per a arribar al llatí, recull el lèxic català, de la llengua parlada i la llengua escrita, que existeix o que l'autor creu que existeix. No hi ha consciència de la interferència, i la mescladissa de paraules catalanes i castelles no importa gaire. Al diccionari català-llatí de Joan Lacavalleria, de 1696, apareixen a la part catalana *apressurar*, *apretar*, *apreto*, *assento*, *assessino*, *ditxo*, *llanto*, *mandato*, *mando*, *menos*, *modo*, *pelear*, *retrato*, *senzillo*, *tino*, etc.

El segle XVIII representa, com se sap, els inicis de la imposició de l'espanyol als Països Catalans. Si fins al XVII l'objectiu de la lexicografia era l'ensenyament del llatí, a partir d'ara la

intenció principal dels diccionaris fets per catalans serà l'ensenyament de l'espanyol, anomenat per Labèrnia «nostre hermós e incomparable idioma nacional». Molt regularment els diccionaris seran a partir d'aleshores trilingües (català-castellà-llatí), i la part catalana continua a ser una via per a arribar als altres dos i una llista que recull tot allò que el lexicògraf troba per davant. Els hispanismes no es posen en qüestió, cosa que no començarà a ocórrer, i encara molt tímidament, fins al començament del segle successiu.

Al *Diccionario catalán-castellano-latino* de 1803-1805, signat per Esteve, Bellvitges i Juglà, hi figuren *asco, cuidado, empleo, feo, globo, cilindro, golfo, retrato, crusar, golosina, menospreci, percibir*, per posar només uns exemples. I el *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondència castellana i llatina*, de Pere Labèrnia, 1839-40, el més important dels diccionaris del segle XIX, tampoc no fa cap problema dels hispanismes, que recull així com els troba: *agrado, carinyo, contento, cuidado, gasto, lucro, luego, párroco, conspícuo, reflexo, soneto, termómetro, tomo, tonto, agoviar, atolondrar, mármol, regositg* i molts més.

Alguns arriben a extrems sorprenents: el valencià Josep Escrig, autor d'un *Diccionario valenciano-castellano* (1851), afirma que «la costumbre ha valencianizado, dígase así, la mayor parte de las voces de la lengua castellana, y esto me ha movido a adoptarlas en este diccionario». D'aquesta manera no té escrúpols a inventar mots com *acarreig, abog, abullit, facènda, fiám o fiambr, lint* (lindo), *loch, luig* (lujo) i altres perles. Amb tot, és una mostra de consciència de la interferència (veus de la llengua espanyola que s'han valencianitzat); igual que també ho és el que diu el mallorquí Antoni Servera, autor d'una *Nueva ortografía* (1812), en què s'afirma que el mallorquí és un dialecte «de voces especialmente españolas y latinas» i on es troba, al final, un vocabulari «d'alguns termes espanyols mallorquinisats, molt útil a sa juventud, que desitja parlar ab hermosura y energia». I per als qui vulguin parlar amb hermosura i energia proposa la utilització de mots com *aliento, aliño, alojar* (esp. *alojar*), *apacible, arrastrat, asco, bolsillo, cariño, enfermedad, halago* o *profundo*. També considera paraules espanyoles mallorquinitzades *advocat, adversitat, bèl·lic, il·licit* o *il·legítim*. També a Mallorca el *Diccionari mallorquí-castellà* de Pere Antoni Figuera, d'inefable ortografia, publicat el 1840, tampoc no es reprimeix la inclusió d'hispanismes com *aprecio,*

círculo, balago, palo, veneno, apressurar-se, clarinete o *desapoyar*. I el també mallorquí Josep Antoni Amengual, autor del *Nuevo diccionari mallorquín, castellano, latín*, començat a publicar el 1858, no es diferencia dels altres autors del segle XIX: hi inclou filigranes com *apuro, lívido, loco, luego, raro, rando, secso, alcansar, alcantarilla, desacat, lance, raudal*, etc. Evidentment, en aquestes llistes hi ha hispanismes usuals a la llengua parlada i altres propis del català emprat per l'elit que tenia el privilegi d'accedir a la cultura il·lustrada, rebuda només a través de la nova llengua nacional.

Això no obstant, en el transcurs del segle XIX es troben exemples de consciència de la interferència acompanyada de voluntat d'esmenar-la. A l'esmentat diccionari d'Amengual esporàdicament s'afirma d'un mot que «es palabra tomada del castellano sin necesidad». O Salvador Genís, al seu llibre *El auxiliar* (1883), pensat per a l'ensenyament de l'espanyol, assegura que *abogat, jusgat* o *hisienda* «son castellanismos que duele oír generalmente á catalanes instruídos».

Però el projecte de construir una llengua catalana eliminant les marques de la interferència apareix clarament els darrers anys del segle XIX, en el context del Modernisme i de la campanya lingüística de l'Avenç. Un dels qui escrivien en aquella revista, abans que les persones més destacades de la campanya, Eudald Canibell, parla de corregir «la corrupció de la llengua per influència principalment del castellà», de «la influència castellana que vicia i malmet nostra llengua materna» i demana a tothom que s'esforci a depurar la llengua. *Depurar* serà el verb que usarà habitualment Pompeu Fabra. No cal dir que Pompeu Fabra és el centre d'aquell projecte de depuració de la llengua, entesa com a part de la construcció de la llengua nacional, que hauria de ser l'instrument de comunicació ple i normal de la nació catalana.

Cal dir també que en aquell final de segle XIX i començament del XX, els qui parlaven de depuració del català posseïen una escassa formació filològica que els portava a l'error nefast de confondre hispanismes amb cultismes, error que haurà de combatre enèrgicament Fabra. L'esmentat Canibell carrega de manera resolta contra mots com *crystalí* (proposa *crystal·là*), *estómac* (proposa *ventrell*) o *sorgir*, alhora que troba útils hispanismes com *canyeria, corte, huelga* o *sonido*. Com que considera que en català no hi pot haver paraules esdrúixoles,

proposa d'establir les formes *kilometre, celebre, paragraf i hipopotam*, i de substituir *cúpula* per *mitja taronja*. Una cosa semblant fa un altre descastellanitzador a ultrança, segons la coneguda expressió de Fabra, Antoni Careta i Vidal, autor de diversos obretes de correcció de barbarismes –*barbrismes*, segons ell– publicades entre el 1878 i el 1901. Careta rebutja un munt de llatinismes perquè els considera hispanismes: proposa de substituir *absorbir* per *xuclar*, *adjacent* per *adjahent*, *adúlter* per *aldultre*, *bàrbar* per *barbre* i *barbarisme* per *barbrisme*, *agradable* per *agradós*, *anàleg* per *semblant*, *anual* per *anyal*, *aproximar-se* per *acostar-se*, *íntegrament* per *entegrament*, *petrificar* per *pedrificar* o *vital* per *vidal*.

Enmig d'aquell panorama Pompeu Fabra és no solament el centre del projecte de construcció de la llengua catalana nacional depurada, com hem dit abans, sinó que representa un clar contrast amb aquells depuradors coetanis, per la seva preparació filològica i la seva rigor científica. Fabra tenia una visió clara de l'evolució històrica de la llengua catalana i, a diferència dels altres, sabia que calia diferenciar els mots evolutius dels mots savis manlevats al llatí i al grec, per aquesta raó coincidents en totes les llengües romàniques amb lleugeres diferències d'adaptació.

D'ençà del primer moment Fabra afirma que una de les línies bàsiques de la construcció de la llengua nacional ha de ser la separació i l'allunyament de l'espanyol. En un article publicat a 24 anys a *La Vanguardia*, assegura que «el moderno catalán literario no ha de ser otro que el hablado, depurados su vocabulario y su sintaxis»; allà mateix defensa una ortografia «menos castellana, más en armonía con la manera de ser de nuestra lengua» i, fins i tot, durant la joventut proposa que el català literari es basi en la varietat oriental, entre altres raons perquè és més diferent de l'espanyol.

«Descobrir un per un tots els castellanismes que infesten la nostra llengua [...] és la tasca del filòleg», afirmava en els Jocs Florals de Mataró el 1918. I podríem continuar a reproduir citacions que demostrarien que la creació d'una llengua deslliurada d'hispanismes de tota classe és un punt fonamental del projecte de Fabra, de la seva primera joventut fins al final. Fins a on ha d'arribar aquesta depuració és una de les qüestions complexes de tot programa de codificació semblant al de Fabra. El 1924, en un discurs pronunciat a l'Ateneu de

Barcelona, afirmava que «per molt enllà que portem la nostra obra de depuració, no podrem mai esborrar completament l'empremta de l'espanyol en la nostra llengua, ja que no hi ha cap llengua de cultura exempta d'estrangerismes [...] Però: només aconseguir que la nostra llengua es posi en aquest punt al nivell de les altres llengües literàries (i això sí que ho hem de voler) suposa ja una tasca immensa, sobretot si es té en compte que l'estat de supeditació subsisteix, ço que dóna fatalment com a conseqüència que, mentre, gràcies a l'obra de depuració realitzada per gramàtics i literats, van desapareixent de la llengua antics castellanismes, cada dia veiem introduir-se-n'hi de nous». Paraules de completa actualitat.

Aquest era, doncs, el projecte: depuració fins allà on fos possible, depuració del lèxic i de la sintaxi (la interferència fonètica encara no havia entrat en escena), assumint que això és un procés continu i obert, marcat per la mateixa evolució de la llengua, i un ideal no completament realitzable.

Un punt que m'interessa especialment és el grau de consciència que tenia Fabra de les dimensions de l'empresa. Sembla que podem dir que Fabra comprèn bastant bé el fenomen de la interferència, cosa que no succeïa amb els seus coetanis, i que és conscient de l'envergadura del seu programa, la qual no l'angoixa en cap moment. A *Filòlegs i poetes*, que és el títol amb què es publicà el discurs esmentat dels Jocs Florals de Mataró, afirma: «Els iniciadors de la nostra Renaixença literària ja compregueren tot seguit que la llengua escrita havia de ser objecte d'un treball de depuració i d'enriquiment. Però és segur que cap d'ells no tenia una idea exacta de la magnitud de la tasca a realitzar: tot just començada l'obra de redreçament de la llengua, no podien albirar l'estat de degradació a què aquesta era arribada; i, per altra part, llurs aspiracions moderades, tocant l'ús del català com a llengua literària (recordem que En Milà li negava tot altre camp que no fos el de la poesia lírica o còmica de caient popular) no exigien sinó una descastellanització parcial de la llengua. Ells, que amb En Milà li suposaven interdita per sempre més l'expressió de 'pensaments filosòfics, cosmopolites i universals', no podien imaginar que un dia havia de pretendre elevar-se a llengua nacional de Catalunya, i que, com a tal, l'hauríem de voler totalment descastellanitzada i en possessió de tot el seu tresor lèxic, llavors malmès i mig perdut».

D'aquesta llarga citació param atenció a tres idees: una, que la llengua al començament del segle XX estava profundament castellanitzada; l'espanyol havia estat l'única llengua de l'ensenyament i la via a través de la qual havien entrat de feia segles totes els mots nous, que posseïen, per aquesta raó, una forma mediatitzada per la llengua interferidora. Pensem que paraules sentides ara com a naturals, com *model, índex, mètode, oxigen, telèfon, calci, angle* o *instantani* són resultat de la planificació normalitzadora, i que tots els catalans de començament de la centúria, absolutament tots, deien *modelo, índice, método, oxígeno, teléfono, calcio, àngul* o *instantàneo*. És cert que aleshores els infants no se nomien, ni se queien, ni se callaven, ni deien *da igual*. Es pot dir que s'han tapat molts de forats però que cada dia se'n van obrint de nous.

Una altra idea en què posam atenció del text citat és que així com els homes de la Renaixença no projectaren una descastellanització seriosa del català, perquè la Renaixença no va posar mai en qüestió el rol de l'espanyol com a llengua nacional, el projecte de desespanyolització de Fabra només s'entén com un fet al servei de la construcció de la llengua nacional.

I una tercera idea: Fabra era conscient de les dimensions de l'obra de depuració que ell projectava i empenia. Amb tot, sempre he tingut algun dubte sobre aquest punt. Tot i copsant aquelles dimensions, que és el mateix que dir les dimensions de la interferència, potser no acabava d'arribar a veure tots els racons i profunditats d'una realitat tan complicada. És una hipòtesi.

En qualsevol cas, Fabra fou sempre un entusiasta de la deshispanització. D'una manera descomplexada proposà de posar en circulació mots i formes que en aquell moment *no deia ningú* (*menys, bústia, acomiadar, data, vaga*), que reberen la rialla i la burla dels *lights* d'aleshores. Fabra va ser acusat pels seus adversaris d'inventar una llengua de laboratori amb l'únic propòsit de complicar la vida a la gent. El feixisme digué que fixà una llengua mescla de català i de francès només per a allunyar-la de l'espanyol. Però ell es mantingué sempre ferm i clar; «cap temença –diu– que el català literari esdevingui una cosa encarcarada, massa allunyada del llenguatge vivent, ni que anem, com tem algú, a l'establiment de normes rígides que podrien àdhuc entrebancar el desenvolupament futur de la

llengua.» I després de constatar els avanços experimentats, continua: «No ens deixem guanyar pel cansament, ni per la impaciència, ni pel derrotisme. Ja sabem les raons que invoquen: ‘¿La depuració actual no és ja suficient, àdhuc excessiva, potser allunyant-nos ja massa del català en què escrivien llurs obres els autors vuitcentistes? ¿Si no deturem la tasca depuradora, no anirem a parar a una llengua inintel·ligible o a ofegar la llengua sotmetent-la a normes massa rígides? Entossudint-nos a atènyer una major depuració, ¿no reculem massa el dia de posseir una llengua fixada, no acabant mai de sortir del període de transició, que potser ja seria hora de cloure? I, si és segur que mai no havem d’arribar a deslliurar la llengua de tots els castellanismes, ¿no seria ja hora de fer-ne una tria per decidir d’una vegada quins són els que ens hem de resignar a admetre d’una manera definitiva?’ Testimonis de la marxa ascendent de la llengua, no sabríem deixar-nos guanyar per aquestes insinuacions descoratjadores; els progressos acomplerts ens animen, al contrari, a prosseguir la nostra tasca.»

Per a analitzar més a fons l’obra de Fabra, voldria temptar de reduir a un esquema les manifestacions d’un fenomen tan complex i profund com és la interferència lingüística, especialment en el cas d’una llengua subordinada a una altra. Em referiré només a la interferència lèxica. Quan es parla d’interferència, molta gent hi veu la qüestió dels manlleus, especialment els manlleus perseguits per la normativa i l’ensenyament de la llengua, dits habitualment barbarismes. Però el fenomen és immensament més complex. Podríem diferenciar quatre manifestacions principals:

1. En primer lloc, la interferència produeix alteracions en la forma dels mots que van incorporant-se al lèxic de la llengua subordinada. És el que podríem dir en el nostre cas hispanismes de forma. Ens referim a mots formats en una llengua determinada i a partir d’aquesta escampats a un conjunt ampli d’idiomes, que pel fet de venir a través de la llengua dominant ens arriben amb una forma generada en aquesta llengua, divergint de la forma de la llengua original i sovint de les altres llengües de l’entorn. En tenim exemples coneguts a balquena: terminacions espanyoles (*centro, mètodo*), canvis d’accent (*èlite, atmòsfera, xòfer, xàndal*) o alteracions diverses (*milló, orquesta, olfat, tassa per taxa*) i fins i tot fenòmens

d'analogia com *ambient* o *mal·leiable*, en què la interferència produeix una forma divergent de l'original i també de la de la llengua interferidora. Cal dir que es tracta de peces lèxiques que posseiríem igualment en el cas que no hi hagués interferència, perquè solen ser peces universals, però les posseiríem amb una altra forma.

2. En segon lloc, hi ha la introducció de lexemes de la llengua interferidora. Ens referim a lexemes específics de la llengua dominant, inexistents en la major part de les altres llengües, arribats pel simple fet de la subordinació nacional. Uns són de caràcter substitutiu (*rato, puesto, fetxa, alfombra, apoiar, alcançar*), però majorment són de caràcter neològic, és a dir paraules que han entrat juntament amb l'aparició d'una realitat nova o sentida com a nova (*bordillo, busson, cepillo de dents, enxufar, pepino*). D'aquests manlleus n'hi ha que són proscriïts per la vigent normativa, com tots els esmentats, però molts altres circulen amb tota tranquil·litat (*preguntar, plantejar, pis, finca, pressupost, embarassada, periodista, autopista, targeta, repté*). Tant en un cas com en l'altre són manlleus espanyols de la mateixa naturalesa. L'única diferència entre *solventar* i *plantejar* és que el primer ha estat retingut a la frontera i el segon ha trobat el policia despistat. *Despistat* també és un manlleu de l'espanyol. La demostració palpable del caràcter d'hispanismes d'aquestes paraules és la correspondència perfecta amb lexemes francesos a la Catalunya del Nord i amb lexemes italians a l'Alguer.

3. En tercer lloc, tenim el fenomen del calc lèxic, és a dir, la reproducció d'estructures lèxiques de la llengua dominant fent servir elements autòctons. Tant pot tractar-se de calcar un mot utilitzant els formants catalans equivalents als formants de l'original (*bombeta*) com de calcar composts (*guardaespatlles*) o sintagmes i expressions diverses (*apartat de correus, roda de premsa, mata-segells, donar a conèixer, fer marxa enere, prendre el pel, passar-s'ho bé, posar en marxa...*).

4. I finalment tenim el calc semàntic, que ens porta a donar als mots catalans el mateix camp semàntic que tenen en espanyol. D'aquesta manera, *èxit*, que vol dir 'sortida', passa a significar 'succés', i *succés* passa a significar 'esdeveniment'. *Fixar-se* adquireix el significat de *reparar* i *reparar* el d'*adobar*. *Gran* es confon amb *gros*, i *seguir* amb *continuar*, *aturat*, que vol dir

'mancat de reflexos', passa a significar 'persona sense feina'.
Etc.

Dels quatre punts, el més treballat ha estat el primer, els hispanismes de forma. És lògic: era el sector més bàsic i urgent. Es pot dir que l'activitat de Fabra se centrà especialment en aquests hispanismes, tot i que també cercà i tractà de depurar la resta de la interferència lèxica. La gran qüestió de la catalanització dels mots savis greco-llatins, qüestió que resolgué magistralment, ocupà les seves energies d'ençà de l'època de la seva joventut. Es pot dir que va deixar aquest terreny bastant endreçat, si bé també deixà un poc de feina per a les generacions posteriors. Alguns hispanismes de forma clars i evidents li passaren per malla: alguns han estat esmenats després i altres, alguns dels quals he assenyalat en diverses ocasions, han topat amb l'esporguiment dels poc convençuts (*estadística, actitud, invertir* en el sentit econòmic, etc.).

Crec que cal estudiar en profunditat els mecanismes derivatius del català, profundament tocats per la interferència: ens hauria d'escarrufar sentir que Catalunya no troba *encaix* dins Espanya, que d'un film se'n faran dos *passis*, que les persones que comanden a l'exèrcit es diuen *comandaments* o que el pany d'un automòbil es diu *tancament*. Pura dependència i subordinació.

Els altres tres punts comentats també van ser treballats per Fabra, en la mesura en què va ser possible; però aquí és on el codificador devia confiar en la feina dels seus continuadors i en aquesta continuació. Pel que fa als lexemes espanyols, que, repetim, es corresponen a lexemes francesos a la Catalunya del Nord i amb lexemes italians a l'Alguer, només cal dir que formen una muntanya i que només una petita part han estat depurats pels codificadors. Aquí és també on resideix o pot residir el debat més complex sobre la política de la interferència.

Pel que fa al calc, haurem de dir exactament el mateix. El calc és la part més subtil de la interferència, la que menys es veu. El calc és un factor que actua de manera decisiva perquè dues llengües en contacte i en relació de domini i subordinació, esdevinguin un original i una còpia. En aquestes situacions els locutors bilingües tendeixen cap a una sola estructura lèxico-semàntica amb dues variants purament de forma.

Fabra veia tot això, però és evident que ell tot sol no podia deixar el català en l'estat ideal que ell mateix va definir i projectar. Va aplicar-se enèrgicament a les urgències i procurà d'arribar fins allà on va poder en la tasca d'extirpar del català les empremtes de la subordinació. Crec que l'obra feta per Fabra és part –una part molt important, certament, una part decisiva– d'una obra concebuda com a més vasta. I crec que ell tenia també aquesta visió. El 1934, publicat el diccionari, en el seu discurs com a president dels Jocs Florals de Barcelona, afirma: «seria un error de creure que ja no ens manca sinó de fer uns lleus retocs al sistema gramatical, d'acabar de fixar la sintaxi, de donar acolliment a aquest o aquell mot arcaic o dialectal: en el moment que el català va penetrant en medis d'on fins ara havia estat bandejat, va veient-se com està encara inacabada l'obra de depuració del seu lèxic.»

Fabra havia estudiat profundament la llengua, havia descobert molts hispanismes i havia proposat solucions alternatives. Ell volia que altres continuassen la recerca i que quan algú pogués demostrar que tal o tal altre mot o forma eren deguts a la interferència de l'espanyol, era el moment de cercar-hi un substitut. Aquest és el missatge de continuïtat.

Però el que vingué després de Fabra va ser el llarg silenci imposat per la dictadura franquista.

Amb el restabliment de la democràcia el català accedí, encara que de manera no suficient, als grans mitjans de comunicació de massa, a l'escola i a l'administració. Aquest fet ha estat acompanyat d'un considerable debat sobre la llengua en general i sobre la interferència en particular. Una nova ideologia s'ha incrustat especialment en aquells grans mitjans de comunicació: la ideologia de la llengua fàcil i acostada a la gent. I en alguns casos, fins i tot, una nova depuració s'ha posat en funcionament: la de les paraules que no són usuals en el col·loquial de cada parcel·la de país. Mentrestant, el procés d'espanyolització del català continua decididament. I lògicament la llengua acostada a la gent és la llengua castellanitzada, que difonen de manera circular els mitjans de comunicació. Així s'esdevé que el tresor lèxic català tradicional, allò que dona fesomia pròpia al català, va difuminant-se, i la llengua s'acosta de cada cop més a l'espanyol.

En aquest context pren tot el sentit que ens demanem fins a quin punt tenen ara validesa els objectius i els principis de Pompeu Fabra. Com que els sistemes d'organització social són complicats, la cosa no és simple. Hi ha un ventall amb totes les posicions: els qui creuen inadequada una intervenció lingüística que pretengui d'imposar formes considerades artificioses, contra una suposada evolució espontània de la llengua, i aquells qui consideren necessari d'encetar una nova etapa de planificació en la línia del que s'entén per llengua nacional.

Crec que, tractant-se de propostes d'actuació, aquí no hi ha axiomes científics ni veritats absolutes; hi ha opcions diferents, totes en principi respectables. Com va fer Fabra, cadascú que utilitzi la paraules, els arguments, les idees per defensar allò que li sembli més convenient per al país.

Alguns hem pres una opció que manifestam sense ambigüitats: allò que convé a la llengua catalana per a poder esdevenir l'instrument de comunicació normal i màxim símbol d'identitat nacional dels catalans és una nova planificació orientada cap a la supressió de la interferència, la promoció dels recursos propis i la recerca d'una sintonia del català amb les altres llengües europees, especialment les llengües romàniques. Això no és inventar ni descobrir res nou; les tres idees que he anunciat ara mateix són els tres eixos bàsics del projecte que al principi del segle XX concebé i treballà un lingüista eminent i un patriota exemplar que es deia Pompeu Fabra*

* Conferència pronunciada a Palma, el 29 d'abril de 1999, dins el cicle *L'Obra de Pompeu Fabra i les Illes Balears*.